

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 12, 2021 | 30.12.2021 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.12.86](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.12.86)

УДК 338.1

О. А. Боднар,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв
ORCID ID: 0000-0002-0152-4290
А. А. Лісова,
здобувач вищої освіти, Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-0211-5464

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНОЇ ДОВІРИ ЯК БАЗИСУ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

О. Bodnar
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Mykolaiv National Agrarian University
A. Lisova
Applicant for higher education, Mykolaiv National Agrarian University

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF PUBLIC TRUST AS A BASIS FOR THE FORMATION OF FINANCIAL SECURITY

У статті досліджено поняття суспільної довіри, її сутності та ролі в державі. Визначені головні суб'єкти суспільної довіри. Представлені теорії впливу суспільної довіри та постулати з їх характеристиками. Визначено передумови зниження відсотка довіри у населення та чим така ситуація загрожує фінансовій безпеці. Наведено порогові рівні, що визначають фінансову безпеку країни на даному етапі розвитку, які можна охарактеризувати системою загальногосподарських та соціально-економічних показників. При систематизації досліджень було враховано всі структурні елементи фінансової безпеки: банківської, бюджетної, боргової, валютної, грошово-кредитної системи та небанківського фінансового сектору. Виявлено, що основну частину фінансової безпеки займає безпека банківського сектору; банківська система в цілому базується на довірі населення та повинна підтримувати високий рівень ефективності діяльності. Досліджено, що у своїй діяльності фінансові установи тісно взаємодіють між собою, а тому зниження довіри населення та суб'єктів господарювання до однієї з них, може привести до фатальних наслідків для іншої установи. Систематизовано дії для підвищення рівня суспільної довіри, які розроблялись науковцями, в результаті чого з'ясовано, що кожна із систем фінансової безпеки повинна вжити ряд заходів для удосконалення стратегії зміцнення з урахуванням суспільної довіри. Суспільна довіра є одним із вагомих факторів дієвості кожного із секторів, тому потребує особливої уваги. Тому базисом сформувавши 3 постулати, які були запропоновані Ф. Фукуямою та діють до сьогодні. В основу взято: довіру не можна вимагати та гарантувати, довіра реалізує себе щоразу іншими шляхами. Саме за таких правил можливе досягнення високого ступеня довіри до фінансової безпеки, але розглядати їх в досить широкому форматі.

Визначено, що відсутність розробленого плану чи цілої дієвої концепції щодо становлення фінансової безпеки в країні є неприпустимим та має бути реалізовано на всіх стадіях становлення суспільної довіри до фінансової безпеки держави.

The article examines the concept of public trust, its essence and role in the state. The main subjects of public trust have been identified. Theories of the influence of public trust and postulates with their characteristics are presented. The preconditions for reducing the percentage of public confidence and how such a situation threatens financial security have been identified. Threshold levels that determine the financial security of the country at this stage of development, which can be characterized by a system of general economic and socio-economic indicators.

The systematization of research took into account all structural elements of financial security: banking, budget, debt, currency, monetary system and non-banking financial sector. It was found that the main part of financial security is the security of the banking sector; the banking system as a whole is based on public confidence and must maintain a high level of efficiency. It has been studied that financial institutions interact closely with each other, and therefore a decrease in the confidence of the population and businesses in one of them can lead to fatal consequences for another institution. The actions developed by researchers have been systematized to increase the level of public trust, as a result of which it has been clarified that each of the financial security systems should take a number of measures to improve the strategy of strengthening taking into account public trust. Public trust is one of the important factors in the effectiveness of each sector, so it needs special attention.

Therefore, the basis formed 3 postulates, which were proposed by F. Fukuyama and are valid to this day. It is based on the fact that trust cannot be demanded and guaranteed, trust realizes itself in different ways every time. It is under such rules that it is possible to achieve a high degree of confidence in financial security, but to consider them in a fairly broad format.

It is determined that the lack of a developed plan or a whole effective concept for the establishment of financial security in the country is unacceptable and should be implemented at all stages of building public confidence in the financial security of the state.

Ключові слова: суспільна довіра; фінансова безпека; економічні системи; банківська система; систематизація.

Key words: public trust; financial security; economic systems; banking system; systematization.

Постановка проблеми. Функціонування ланок економічної системи та їх раціональність визначається з урахуванням довіри суспільства. Вплив думки населення на процес функціонування фінансових структур досить масштабний. Економічно розвинені держави розглядають поняття суспільної довіри як один із фундаментальних, завдяки якому держава може показувати себе на міжнародній арені та формувати свою конкурентоспроможність.

Суспільна довіра являє собою впевненість у владних процесах, сприяє детінізації доходів, сплаті податків та формує почуття захищеності у державі. Місія влади - тримати суспільну довіру на максимальному рівні, щоб країна мала можливість до розвитку та виходу на новий його рівень. Звідси впливає зв'язок суспільної довіри з фінансовою безпекою, адже якщо суспільство бути почувати себе фінансово незалежним, а рівень доходів буде лише зростати та задовольняти потреби населення, тоді можна гарантувати економічну стабільність, яка і є запорукою розвитку та захищеності фінансових ланок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу довіри на фінансову безпеку держави досліджували такі науковці, як Л.Є. Турчин [1], Ф.Фукуяма [2], С.В. Козловський [3], Г.Ф. Мазур. [3], В.О. Козловський [3], А.В. Горденко [4], О.М. Ісхакова [4], К.В. Пеня [4]. Але питання впливу суспільної довіри на фінансову безпеку України залишилось не дослідженим.

Формування цілей статті. Основною метою статті є дослідження вагомості суспільної довіри та її вплив на фінансову безпеку держави, формування припущення, яких результатів можна досягти за високого ступеня довіри.

Основні результати дослідження. Проблема довіри особливе місце займає у теорії нової інституційної економіки (Р. Коуз, Д. Норт, О. Вільямсон). Дана концепція передбачає, що ситуація у економічному світі, як правило, складна та неоднозначна. У такому випадку вагомого значення набуває

проблема невизначеності, яка виникає внаслідок неповноти інформації та її асиметричного розподілу. Тобто, зазвичай, сторони, укладаючи ринкову угоду, не поспішають відкривати контрагентам всю інформацію, яка їм доступна. За таких обставин у більше інформованій сторони виникає «моральна спокуса» або «моральний ризик» скористатися своєю перевагою. Менше інформованій стороні доведеться здійснити додаткові трансакційні витрати (наприклад, на пошук додаткової інформації, розробку складніших контрактів і страхування угод). Проте, з підвищенням рівня довіри в економічній системі, такі затрати будуть скорочуватись. У світі асиметричної інформації довіра виступає свого роду каталізатором економічної активності [1].

Суб'єктами суспільної довіри виступає суспільство, основну частину якого складають платники податків, споживачі суспільних благ, громадяни, які мають економічні відносини з владою держави на будь-якому рівні.

Згодом, провівши аналіз усіх взаємозалежних ланок, А. Селігмен приходив до висновку, що в сучасну епоху довіра виникає в якості специфічної форми генералізованого обміну, в якості складової частини, властивої суспільству системи безумовних понять, яка регулює не лише сферу неформальних та приватних взаємовідносин, а й більш формальні, публічні та інституційні сфери, такі як державний устрій та економіка [1].

Ф. Фукуяма вважає довіру ключовою характеристикою розвиненого людського суспільства, цінним економічним активом, тобто потенційним джерелом добробуту та стабільності влади. Саме довіра визначає прогрес; вона діє на мікро-, мезо- та макрорівнях суспільного життя [2].

Ф.Фукуяма стверджує, що спонукати людей довіряти один одному на всіх рівнях суспільства вкрай складно і виділяє три постулати довіри, які використовуються в теоріях та активно слугують опорним механізмом при діях (рис. 1).

Поглиблюючись у теорію Ф. Фукуями, яка на нашу думку, потребує особливої уваги та займає високу позицію у формуванні поняття довіри протягом століть, можна стверджувати, що економічні процеси набувають ролі тільки завдяки тому, що люди довіряють один одному (в глобальному сенсі - це довіра між владою та населенням). Так він порівнює досить прості процеси, пояснюючи, що з їх масштабністю суть залишається однаковою. Наприклад, позичаючи кошти, людина впевнена, що їй їх повернуть, чи інвестуючи у щось, людина впевнена, що отримає з цього значно більше.

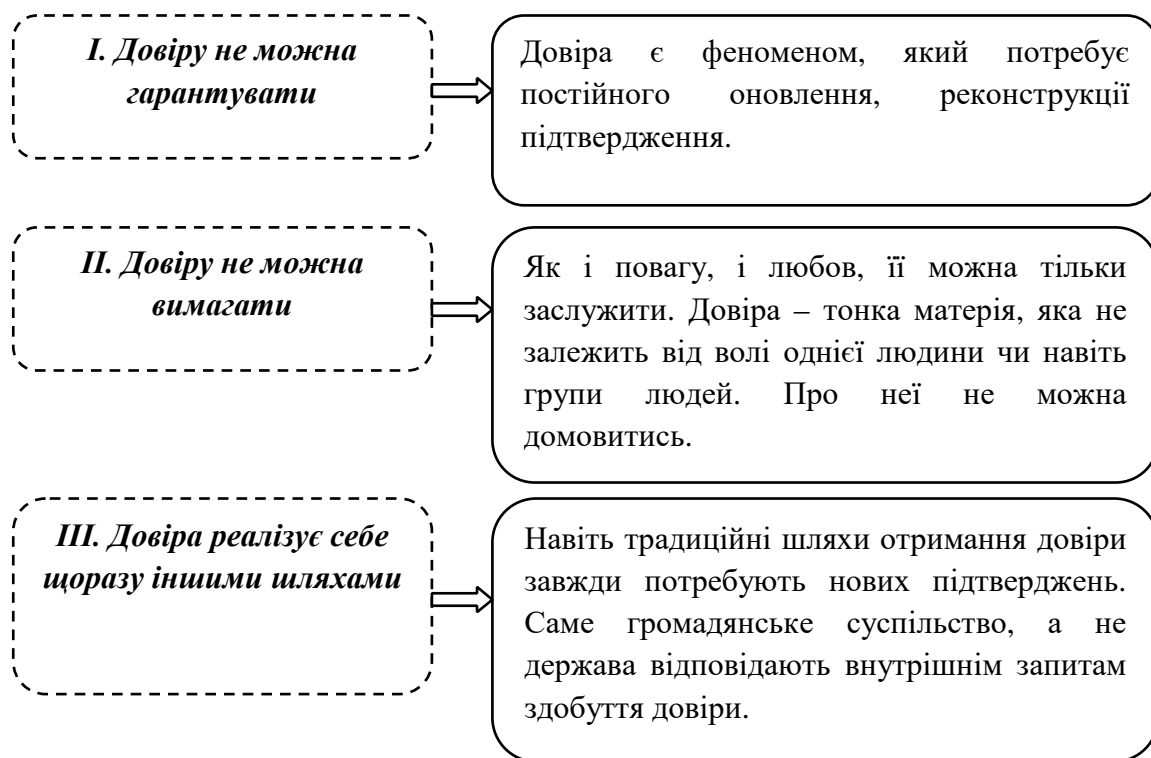

Рисунок 1. Постулати довіри за Ф. Фукуямою
Джерело: розроблено авторами на основі [1]

Так працює в цілому вся система. Наприклад, сплата податків у своїй державі тягне за собою впевненість, що ці кошти йдуть на благо суспільства.

Інтерпретувачи дану теорію, можна провести паралель, що формуючи програму розвитку кожної із країн, необхідно враховувати показник тінізації економіки, що показує відсоток громадян, які приховують власні доходи та не готові віддавати їх частину до бюджету країни. Тобто, певний відсоток населення не

впевнений у діях влади та у раціональності використання сплачених державі коштів. Довірчі відносини між владою та суспільством, що домінують у житті країни, впливають на формування економічних інститутів.

Країни з високим ступенем довіри, з високорозвиненими інститутами посередництва, мають важливі переваги в конкурентній боротьбі на міжнародних глобальних аренах. Вони мають у своєму розпорядженні ефективну політику, захищені фінансові інститути, тобто являються так званими, світовими гравцями з багажем економічних вигід.

Враховуючи вище зазначене, вважаємо, що суспільна довіра є зв'язуючою ланкою, яка насамперед формує здорові взаємовідносини в країні та сприяє прогресивному розвитку. Перешкодами цьому можуть бути процеси, які на нашу думку, знижують відсоток суспільної довіри:

1. Відсутність розробленого плану чи цілої дієвої концепції щодо становлення фінансової безпеки в країні.
2. Великий відсоток криміналізації економіки, розповсюджений «тіньовий» сектор, концентрація корупційних дій в управлінській сфері.
3. Недосконалість законодавчої бази, на яку можливо розраховувати.
4. Високий рівень безробіття, що тягне за собою зростання рівня бідності населення.
5. Антисоціальна політика у сфері приватизації.
6. Рівень залежності України від допомоги інших країн світу, тобто рівень зовнішніх боргових зобов'язань, що впливає на ціноутворення експортованого товару.
7. Зменшення частки інвестиційних вкладень у пріоритетні для суспільства сфери.
8. Концентрація уваги на неважливих сегментах, які приносять найменшу користь у глобальному аспекті.
9. Залежність України від імпортованих товарів повсякденного споживання.
10. Неврівноважені між собою попит та пропозиція. Адже їх рівень повинен бути пропорціональним, якщо один з показників перевищує інший, виникає дисбаланс.

Названі передумови зниження суспільної довіри, на думку авторів, є основними та взаємозалежними один від одного. Якщо один з наведених показників не задовольняє населення країни, можна вважати, що цілісність системи буде порушено, а привести її до бажаного рівня досить складно. Виникає потреба у розробці програм, які будуть ефективні в певному проміжку часу, охоплюватимуть всі верстви населення та будуть загальноприйнятими, не суперечитимуть інтересам суспільства.

Порогові рівні, що визначають фінансову безпеку країни на даному етапі розвитку, можна охарактеризувати системою загальногосподарських та соціально-економічних показників, що її відображають, зокрема:

— гранично допустимий рівень зниження економічної активності населення, обсягів виробництва, інвестування та фінансування тощо, за межами якого неможливий самостійний економічний розвиток країни на інноваційній основі, збереження демократичних основ суспільного ладу, підтримання оборонного, науково-технічного, інноваційного, інвестиційного та освітнього потенціалів країни;

— гранично допустимий рівень зниження рівня та якості життя основної маси населення, за межами якого виникає небезпека виникнення неконтрольованих соціальних, трудових, міжнаціональних та інших конфліктів, створюється загроза втрати найбільш продуктивної частини національної економіки – «людського капіталу»;

— гранично допустимий рівень зниження витрат на підтримку та відтворення природно-екологічного потенціалу, за межами якого виникає небезпека незворотного руйнування природного середовища, втрати життєво важливих ресурсних джерел економічного зростання та значних територій проживання населення, розміщення виробництва і рекреації, нанесення непоправної шкоди здоров'ю нинішнього та майбутніх поколінь та ін. [3].

Для досягнення науково обґрунтованого рівня економічної безпеки необхідне проведення єдиної державної політики, яка була б підкріплена системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам, що можуть виникнути в країні. Без якісно розробленої та ефективно реалізованої державної політики із забезпечення економічної безпеки країни неможливо домогтися виходу з будь-якої кризи, створити ефективні механізми соціального захисту населення та управління економічною ситуацією в країні в цілому та її регіонах. Складовою державної політики повинна бути інтеграція економічної безпеки країни з міжнародною економічною безпекою [3, с.25].

Основну частину фінансової безпеки займає банківський сектор. Банківська система базується на довірі. Це не викликає жодних сумнівів, адже функціонування цієї системи, як і будь-якої економічної (і не тільки) системи, базується на певних відносинах (між Національним банком, банками другого рівня, населенням тощо), а відносини, так чи інакше, повинні будуватися і будуються на взаємній довірі. Таким чином, варто говорити не просто про поняття довіри як чогось абстрактного, й про довірчі економічні відносини, які безпосередньо і формують саме поняття довіри.

Під надійністю банку слід розуміти здатність фінансового інституту чинити опір несприятливим факторам, проте надійність не захищає від вірогідного дефолту. Банк, що має високий рівень надійності, може зіткнутися із сильним впливом негативних і непередбачуваних чинників, які здатні призвести його до

банкрутства, тоді як банк із задовільним рейтингом продовжить працювати, оскільки в результаті збігу обставин уникне негативного впливу таких факторів. Також необхідно враховувати політичні ризики [4].

У своїй діяльності фінансові установи тісно взаємодіють між собою, а тому зниження довіри населення та суб'єктів господарювання до однієї з них, може привести до фатальних наслідків для іншої установи.

Як відомо, на рівень довіри населення до банківських установ впливають різні чинники. Виділяємо такі три основні групи чинників впливу на рівень довіри до банківських установ: загальнодержавні (рівень інфляції, програми підвищення рівня фінансової грамотності населення тощо), локальні (репутація, імідж, внутрішня політика фінансової установи та інші), індивідуальні (компетентність, впевненість у собі, рішучість, відповідальність тощо).

Таким чином, щоб покращити ситуацію в банківській сфері та стабілізувати економіку країни в цілому, погоджуючись із думкою науковців Л.С. Турчиним та А.В. Горденко, відмітимо, що потрібна виважена державна політика з комплексом заходів. Для підвищення рівня суспільної довіри науковці розробили низку дій, на які потрібно звернути особливу увагу:

- відновити суспільну довіру до банків та до банківської системи загалом. Якщо буде досягнуто високий рівень довіри населення до банків України, то буде збільшуватись приплив депозитних вкладень, що приведе до зростання активів банків;

- створити орган захисту прав споживачів фінансових послуг, оскільки в Україні на жоден із органів не покладено функції захисту прав споживачів фінансових послуг (відповідальність надавачів фінансових послуг за порушення прав споживачів практично відсутня; спроможність судової системи щодо швидкого та справедливого вирішення спорів – низька, а роз'яснення вищих судових інстанцій є поодинокими та носять рекомендаційний характер);

- забезпечити розвиток малого та середнього бізнесу в Україні. Необхідно надавати податкові пільги підприємствам, що відкриваються, наукомістким галузям, тим, хто здійснює технічне оснащення, впроваджує нові технології;

- адаптувати законодавчі проекти, що стосуються банків, ближче до європейських, для покращення банківських послуг та сприяння їх функціонуванню на міжнародному рівні;

- підвищити довіру до гривні шляхом нівелювання девальваційних очікувань суб'єктів ринку, збільшити прогнозованість валютної політики завдяки упередженню ринкових та адміністративних заходів щодо спекулятивних настроїв на валютному ринку, зростанню доларизації та попиту на іноземну валюту, не пов'язаного з економічною діяльністю й об'єктивними потребами суб'єктів ринку [4];

- здійснювати підтримку державними банками регіональних і загальнодержавних програм, що стимулюють розвиток економіки, самоврядування. Подальше і поступове зняття валютних обмежень, для лібералізації експортно-імпорتنних операцій та інші заходи;

- відображати на офіційному сайті Національного банку інформацію щодо статистичних показників банківської системи та окремих банків, грошово-кредитної політики регулятора, нових нормативних актів щодо діяльності банківської системи; дублювати у соціальних мережах найбільш важливу оперативну інформацію щодо діяльності НБУ та поточних подій у грошово-кредитній сфері;

- діяти в напрямі мінімізації статусу країни з високим рівнем доларизації, адже рівень доларизації економіки України понад 30 %. Як наслідок, потенційні вкладники банків віддають перевагу зберігати власні вільні кошти у доларах США, а не вкладати на депозити;

- брати до уваги, що важливими чинниками зміцнення довіри повинні стати стабілізація економічної та політичної ситуації в країні, підвищення транспарентності та незалежності Національного банку України, посилення комунікаційної політики монетарного регулятора, розвиток механізму роботи з проблемними банками, підвищення якості управління ризиками та корпоративного управління [5];

- впорядкувати процес розкриття інформації щодо структури власності комерційних банків та посилення відповідальності власників і керівників банків за проведення операцій з пов'язаними особами;

- створити умови для своєчасного відшкодування вкладів у проблемних банках за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в межах законодавчо затвердженого ліміту за рахунок покращення якості активів банків, оскільки саме через неякісні активи збиткових банків Фонд не може іноді надавати якісно свої послуги і тим самим знижує довіру клієнтів до системи загалом;

- завершити санацію банківської системи. Очищення банківської системи від проблемних банків, не зважаючи на їх розмір, надсилає наявним та потенційним клієнтам і вкладникам сигнал про серйозність намірів регулятора оптимізувати та зміцнити банківську систему, організувати її роботу на нових, значно більш прозорих принципах. Таким чином, процес санації банківської системи є одним із ключових чинників повернення довіри до неї з боку клієнтів;

- врегулювати рівень комісійних винагород банків згідно принципів «справедливості та раціональності». Варто заборонити банкам надавати рекламу про «нульовий» кредит, який нині є вагомим підставою недовіри до банків [6].

Вважаємо, що запровадження комплексних заходів сприятиме гармонізації суспільної довіри та її стану. За допомогою довершення комплексної програми, яка буде відкритою для населення та вмщувати в собі весь спектр названих вище дій, зможемо спостерігати позитивні тенденції відносно фінансової безпеки та захищеності населення країни, яка має свій вплив на всі верстви населення.

Висновки. Отже, дослідивши теоретичні основи суспільної довіри як базису формування фінансової безпеки, виявили залежність рівня фінансової безпеки від довіри населення до прийнятих урядом рішень та діючих у державі програм, що є причиною занепаду.

Визначено сутність суспільної довіри, як впевненість у владних процесах, яка стимулює детіназацію доходів, сплату податків та укріплює почуття захищеності населення країни. Тим самим отримуємо тісний зв'язок суспільної довіри з фінансовою безпекою країни, який розкривається через впевненість громадян у доцільності та прозорості владних процесів, в результаті чого зростає економічна стабільність, що є запорукою захищеності фінансових ланок.

Список літератури.

1. Турчин Л. Є. Сутність поняття «довіра» як економічної категорії. Ефективна економіка №5. 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1173> (дата звернення: 21.11.2021 р.)
2. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. 730 с.
3. Козловський С.В., Мазур Г.Ф., Козловський В. О., Жураківський Є. С. Економічна безпека аграрної галузі України в умовах інституційних трансформацій: Монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 272 с.
4. Горденко А. В., Ісхакова О.М., Пеня К.В. Рівень суспільної довіри до банківської системи України. Економіка та управління національним господарством. 2017. № 20. С. 114–117.
5. Турчин Л. Є. Проблеми довіри до банківської системи у післякризовий період. Інвестиції: практика і досвід. 2013. № 1. С. 83-85.
6. Довірознавець «Довіра в системі чинників фінансової безпеки банків України» 2019. URL: https://cibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C_nr.pdf (дата звернення: 21.11.2021 р.)

References.

1. Turchin, L. (2012), "The essence of the concept of "trust" as an economic category", Efficient economy, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1173> (Accessed 21.11.2021).
2. Fukuyama, F. (2004), *Doverie: social'nye dobrodeteli i put' k procvetaniyu* [Trust: social virtues and the path to prosperity], LLC "Publishing House АСТ": CJSC NPP "Ermak", Moscow, Russia.
3. Kozlovsky, S., Mazur, G., Kozlovsky, V. and Zhurakovsky, E. (2019), *Ekonomichna bezpeka ahrarnoi haluzi Ukrainy v umovakh instytutstijnykh transformatsij* [Economic security of the agricultural sector of Ukraine in terms of institutional transformations], LLC "WORKS", Vinnytsia, Ukraine.
4. Gordenko, A., Iskhakova, O. and Penya, K. (2017), "The level of public confidence in the banking system of Ukraine", *Economics and management of the national economy*, vol. 20, pp. 114–117.
5. Turchin, L. (2013), "Problems of confidence in the banking system in the post-crisis period", *Investments: practice and experience*, vol. 1, pp. 83–85.
6. Trustee (2019), "Trust in the system of financial security factors of Ukrainian banks", available at: https://cibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C_nr.pdf (Accessed 21.11.2021).

Стаття надійшла до редакції 16.12.2021 р.